

Алла Кучеренко, кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України
Херсонського державного університету

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ

У статті досліджується актуальна проблема педагогічної освіти, обґрунтовується важливість формування духовності в процесі освіти і виховання. Аналізуються першовитоки духовності та її вплив на розвиток особистості.

Постановка проблеми. Становлення в Україні, як і в усьому світі, якісно нової системи освіти, здійснюється в умовах виховних проблем, посилення негативних явищ у молодіжному середовищі. Причини цього містяться насамперед у духовному розладі суспільства.

Як свідчать соціологічні, культурологічні та психолого-педагогічні дослідження, у значній частині молоді спостерігається світоглядна індиферентність, анархічні настрої, пасивність, втрата ідеалів, песимістичне сприйняття життя. Відбувається девальвація духовних цінностей.

Базовим, зокрема для педагогіки, є положення про те, що духовна культура людини формується в процесі виховання. Крім нього, жодного іншого способу оволодіння людиною духовною культурою не може бути. Про це ще у XVIII ст. наголошував К. Гельвецій. Звісно, проблема духовності не нова в педагогічній науці.

Аналіз останніх досліджень. Даною проблематикою тією чи іншою мірою займалися такі вчені як В. Кравець, В. Гузь, О. Любар, С. Русова, М. Стельмахович, Д. Тхоржевський. Але в наш час процес виховання взагалі та прищеплення духовності зокрема, потребують нового переосмислення відповідно до завдань оновлення всіх сфер людської життєдіяльності. Тому **метою даної статті** є розгляд питань щодо формування духовності особистості у процесі освіти і виховання в умовах розбудови нового демократичного суспільства.

Вклад основного матеріалу. Суспільство потребує виховання людини нового типу, яка б відчула себе сильною та мужньою, орієнтувалася в непередбачених ситуаціях і, в разі потреби, могла розв'язувати проблеми без попередньої підготовки, тобто імпровізуючи.

Досліджувана нами тема глобальніша від політичної злоби дня. Вона широкомасштабно співвідноситься з Людиною, Природою, Космосом, Релігією, Буттям тощо. Осмислення і пояснення цього складного явища, окрім

фольклорних джерел, наявні в працях Аристотеля, Сенеки, Епіктета, Орігена, Еразма Роттердамського, Сковороди, Толстого, Соловйова, Камю, Канта, Гегеля, Бердяєва, Какуріна, Барановського, Андрущенка, Кримського, Сележана, Добрускіна, Заковича, Щербаня та інших учених.

У наш час активізація наукової думки до осмислення явищ духовності є безперечним фактом. Бо вона була і залишається однією зі складових народної педагогіки, моралі, менталітету, впливає на розвиток громадсько-політичних, релігійних, естетичних і етичних принципів.

Новий рух “виховання шляхом мистецтва”, з його відмовою від диктату не може не відбуватися правильно або неправильно. У ньому ця проблема відійде на другий план.

Пояснюючи першовитоки духовності, її вплив на розвиток особистості, ми акцентуємо увагу на фольклорі, що акумулював у собі величезний потенціал морально-етичних цінностей, які фокусуються на людині, її проблемах. Окреслюючи в загальних рисах дану концепцію, простежуємо її еволюцію. Приймаючи думку Г. Штона: “Фольклор – це зупинена, перетворена на світлотлумачний канон вічність” [13, 6], продовжуємо, що з неї випромінюються інформаційні коди, які сучасною наукою сприймаються або інтерпретуються. При умові їх забуття, несприйняття – активізуються де градаційні процеси. Фольклорні твори існують не реліктами, їхня взаємодія із нефольклорною культурою набуває нових ознак. Духовні цінності, при збереженні фольклорно-ритуальної основи, “мімікрізуються” до сучасних реалій. Уже не є сенсацією свято Івана Купала у промисловому місті, ікона у літаку, молитва ченців за перемогу баскетбольної команди, священник, який освячує шахти. Ці діяння об'єднують одне ціле – духовність.

Осмилюючи феномен духовності як доміанти розвитку особистості, увиразнюється двома основними підходами: релігійним і науковим

(світським). У християнстві “першим, систематизатором і пропагандистом духовності був апостол Павло” [6, 6]. За його версією в людині одночасно співіснують дух, душа і тіло, тому можливі три рівні життя. Розуміння і зміст духовності започатковані апостолом Павлом з часом поглиблювалися, розширювалися, навіть заперечувалися. Сучасний дослідник проблеми М. Закович робить висновок: “У філософській думці утвердилося розуміння духовності як якісної характеристики свідомості, вчинків і дій людини, її здатності творити добро на благо суспільства, свого народу, держави. А раз так, то будь-яка людина, незалежно від її світоглядної орієнтації, є духовною” [5, 42]. Теза дослідника нами сприймається як ідеал. Не кожна людина є такою, але в кожній є для цього потенційні можливості. Християнська релігія духовність пов’язує з вірою в Бога. Розуміння духовності винятково в релігійному дусі видається дещо звуженим. Хоча віруюча людина більше дотична до духовності. Практицизм, розрахунок, раціоналізм у повсякденному житті виходячи із загальнолюдських цінностей є духовним. У любові до Бога теж є корисливість, яка мотивується надією на прощення гріхів. В. Петрушин засвідчує, що “у східному християнстві, до якого належить і православна церква, спасіння у загробному житті могло бути забезпечено щирою молитвою, постом, покаанням і дотриманням біблійних заповідей, то в протестантській релігії спасіння приносить професійна діяльність, успішність якої визначається кількістю накопиченого капіталу” [10, 33].

Тобто, глумачення останнього, а саме – багатство і віра, а з неї – духовність особистості, річ реальна. Питання в іншому, за якими принципами, законами дане багатство накопичується, чи не порушуються духовні канони.

У руслі дослідження категорії духовності Д. Перрі висловив таке судження: “Люди часто не точно визначають слово “духовний”, розуміючи під ним щось піднесе. Є й інша крайність, коли духовне визначають, як величне, ангельське, рідкісне, піднесене над природою, і в деяких випадках як надлюдське. В описах різних культур це слово вживається, коли мають на увазі той його аспект, який не стосується понять матеріального, економічного чи політичного” [9, 78]. У той же час слід відзначити, що у зазначених сферах діяльності є видатні особистості, духовні переконання яких гідні наслідувань. Проте абсолютизація ролі економічного, технічного прогресу у ствердженні духовних якостей

особистості не може бути пріоритетною. Шукати альтернативу сучасному науково-технічному розвитку було б алогічним. Звідси стає зрозумілим, що суспільні зусилля повинні спрямовуватися не проти технічного прогресу, а самовдосконалюватися, розвивати духовні ідеали, котрі з гуманістичних позицій окреслюватимуть матеріальний поступ людини. А. Какурін називає дев’ять принципів за якими визначається зміст духовності. Цей кількісний показник можна продовжувати, даний процес безмежний, оскільки таким є духовне вдосконалення індивіда. Тому П. Щербань стверджує: “Якщо мова йде про духовну культуру особистості – то це система інтелектуального, морального, художньо-естетичного та емоційно-чуттєвого розвитку особистості” [14, 27]. Отже, це не лише здобуток релігійної морально-етичної культури. Це процес включення особистості у суспільне життя з його не тільки релігійними, а й економічними, політичними проблемами. Привертає увагу спостереження М. Добрускіна щодо релігійної моралі: “Вона не вичерпується загальнолюдськими принципами. Чільне місце в ній посідає зневага до земного життя в ім’я “вічного потойбічного”. Тлінність земного життя яскраво виражена в Новому Заповіті: “Що таке життя наше? Пара, що з’являється на малий час, а потім зникає. “Як сказано в “Еклезіасті”, земне життя є не що інше, як марнота марної в духовній млості” [2, 21]. Наведені рядки можна сприймати з іншої точки зору. Це не зневага до земного життя, а констатація його реалій, які часто людина не в змозі змінити, бо є духовно слабо силою, перебуває “в якості смертних” [12, 272].

Протоісрей О. Менш досліджуючи це багатогранне питання, зізнається, “... це те, що навіть важко визначити словами” [8, 187]. У розмаїтті думок щодо точності визначення поняття “духовність”, прочитується те, що вона є нормою людського життя, в ідеалі повинна нею бути. Тоді зростає вірогідність гармонійного розвитку особистості, розширюється потенціал її добрих починань. Дослідження наукові і релігійні у розумінні цієї дилеми не є антагоністичними. Вони стають спільною протидією аморальності, насильству, вандалізму, наркоманії, алкоголізму. Духовні цінності аргументовані у Біблії, Корані, Книзі Мертвих, Ригведі, Бхагавадіті та інших джерелах [3]: правда, добродійність, безкорисливість, воля, совість, краса, співпереживання – вписуються у загальноприйняті людські моральні норми. Часто вони зафіксовані і визначаються доленосними книгами, які безпосередньо причетні до формування, виховання духовних переконань

особи. Гегель констатував: “У кожній великій і значимій нації є такі абсолютні перші Книги, де виказано те, що складає початковий дух народу. В такому сенсі ці пам’ятки є зібранням таких епічних Біблій” [1, 447]. Звідси безперечним є факт, що у дослідженні духовних проблем зазначені книги становлять основну джерельну базу. Без них немислимий подальший духовний розвиток людства, їх вивчення, дослідження, інтерпретація є невід’ємною складовою сучасної науки.

Й. Сележан приходить до узагальнюючого висновку: “Як бачимо, розв’язання проблеми оновлення, розвитку духовності особистості в сучасному світі – це мало не головна умова подальшого виживання й розвитку людства” [11, 138]. Особливо вона загострюється з глобальними інтеграційними процесами, коли не тільки кожна особа, а й кожна країна має загрозу втратити свою національну і культурну ідентичність. Відчуження від свого “я”, від своєї віри, традицій, мови викликає комплекс меншовартості, оскільки діалогічне взаємозбагачення майбутнього буде знаходити нові духовні імпульси, котрі базуватимуться на уже знаних, перевірених віками духовних орієнтирах. Становлення та розвиток громадянської особистості націлені на збереження нею культурно-духовного імунітету, тоді буде її повноцінне цивілізаційне самовираження. Коли особа спроможна бачити і будувати свій власний світ, вільно і радісно вживатися в нього – це одна із гарантій її щастя.

На думку М. Жулинського: “Цей світ – це структура оточення, все, що навколо нас, взаємопов’язане і конкретне. І головне – рідне, освоєне особистісним щоденним, щохвилиним вживанням у це середовище, виношене на традиції, на знанні, на вірі...” [4, 31]. Вхідження у процес глобалізації з таких засад дає шанс не нівелюватися в ньому, а збагатити його, оновити духовною та моральною енергією. На це здатна особистість з відповідними переконаннями. Психолог Я. Коломийський зазначає: “Людина не вичерпується своїми соціальними ролями. Більше того, вона здатна і протистояти їм, якщо вони суперечать її уяві про саму себе” [7, 163]. Соціальний чинник є вагомим у самореалізації особистості, особливо, коли вона в ньому стверджує гармонійні принципи, за Г. Сковородою ідею “сродної праці”, що завжди є актуальним.

Висновки. Отже, у цьому процесі духовність відіграє важливу роль у формуванні та вихованні особистості, сприяючи її становленню, виробленню і ствердженню концептуальних життєвих, переконань, які ґрунтуються на

загальнолюдських цінностях і впливають на розвиток суспільства. Подальші дослідження у цьому напрямку є перспективними, адже декларовані духовні домінанти визначають і визначатимуть прогресивний поступ нашої цивілізації

1. Гегель Г. *Естетика: В 4 т.* – М., 1971. – Т. 3. – 447 с.
2. Дуброскін М. *Релігійна і комуністична мораль: спільні риси та відмінності // Рідна школа.* – 1999. – № 9. – С. 21 – 23.
3. *Элиаде М. Священные тексты народов мира.* – М., 1998. – 624 с.
4. Жулинський М. *Духовна справа по втраченій Батьківщині.* – К., 2002. – 66 с.
5. Закович М. *Про духовність і освіту // Людина і світ.* – 2001. – № 9. – С. 42 – 44.
6. Какурин А. *Что такое духовность? // Школа духовности.* – 2000. – № 3. – С. 6
7. Колочинский Я. *Человек: психология.* – М., 1986. – 220 с.
8. Мень А. *Труден путь к диалогу.* – М., 1992. – 187 с.
9. Перри Д. *Духовный кризис и обновление // Духовный кризис.* – М., 1995. – С. 256.
10. Петрушин В. *Да поможет нам Бог! // Новое время.* – 1991. – № 51. – С. 32 – 34.
11. Сележан Й. *Основи національного виховання.* – Чернівці, 2005. – 304 с.
12. Хайдеггер М. *Время и бытие.* – М., 1993. – 447 с.
13. Штонь Г. *Фольклор і модерн. Сумісність художніх кодів // Український модернізм зі столітньої відстані. Збірник наукових праць. Випуск X, спеціальний.* – Рівне, 2001. – С. 4 – 9.
14. Щербань П. *Формування духовної культури // Рідна школа.* – 1999. – № 7 – 8. – С. 23 – 28.

Привітай же, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх діток нерозумних,
Як свою дитину.

Добре жить
Тому, чия душа і дума
Добре навчилася любити.

Тарас Шевченко
Пророк України

